

Angélica Sátiro:

Parlaré en portuguès, però en alguns moments parlaré en castellà i espanyol, perquè és una llengua comuna de les dues persones que són aquí.

El nom de la nostra taula de diàleg és «La fragilitat del món i la força de l'educació».

Per què pensem que és important el pensament crític com a eix d'aquest Congrés d'Educació i Cultura?

Perquè vivim a les nostres ciutats i al món un moment de polarització, un moment de cultura de l'odi, un moment de falses veritats, un moment en què és molt difícil saber què fer, perquè el món s'ha tornat fràgil.

Aquesta és la raó per la qual tenim aquesta taula de diàleg.

Ho he explicat, però abans de començar, m'agradaria presentar aquestes dues persones que són aquí, perquè per a mi són dues persones molt estimades, estimades, admirades i reconegudes. Són grans persones.

Crec que són dos dels pensadors contemporanis més importants, cadascun en la seva àrea. Tots dos estimen conèixer, estimen l'educació i estimen el pensament.

Us recomano que llegiu els seus llibres, perquè són llibres que val la pena llegir, perquè han estat molt pensats, reflexionats i escrits amb una gran mestria.

Així doncs, tant Juan Carlos Mèlich, filòsof català, amb molts llibres i professor de la Universitat Autònoma de Barcelona, com Marcia Tiburi, filòsofa brasilera, que va ser professora a París VIII durant molt de temps, són també doctors en educació... Filosofia, perdoneu-me.

Tots dos tenen en comú, a més, el fet de pensar a partir d'absoluts. Així doncs, Marcia Tiburi pensa a partir del feixisme, qüestionant el feixisme, i Juan Carlos Mèlich pensa qüestionant els totalitarismes.

Així doncs, podrem pensar aquest món polaritzat conjuntament amb aquestes dues persones, perquè dediquen molt de temps a fer-ho, d'acord?

Ara, a més de presentar-los amb afecte, vull dir-vos que podeu llegir a la pàgina web tot el seu currículum, perquè és impressionant, d'acord?

I sí, Marcia i Joan, vull presentar les persones que són allà.

Allà dalt, a les escales, tenim adolescents, nenes i nens que són congressistes des del setembre passat i que també treballen el pensament crític i són aquí per poder escoltar-nos.

I aquí tenim les persones que, a les seves ciutats, cada dia lluiten, cada matí s'aixequen i lluiten per fer de la seva ciutat una ciutat educadora.

I com que un diàleg no és només cosa dels qui parlen, sinó també dels qui escolten, em va semblar important presentar els uns als altres.

Comencem?

Som-hi.

Molt bé.

Dit això, m'agradaria tenir present tota aquesta qüestió: les ciutats no poden convertir-se en camps de batalla.

I amb la cultura de l'odi, amb la polarització, d'alguna manera això està passant.

Com?

Farem aquí dues preguntes: què obre l'espai per al desenvolupament del pensament crític en el context actual, segons la vostra opinió? I quines serien aquestes condicions concretes que fan possible el pensament crític en una ciutat educadora?

Qui vol començar?

Puc començar?

Som-hi.

Márcia Tiburi:

Bon dia a tothom.

Bon dia als meus companys i companyes de debat.

Gràcies, Angélica, per la invitació a ser aquí.

Felicitats als organitzadors.

És un plaer ser amb vosaltres.

En primer lloc, crec que és important definir, començar per definir què és una ciutat.

I una ciutat, com tothom sap, és un lloc on vivim segons les lleis, segons les institucions que hi ha, construint aquestes institucions.

Alhora, podem dir, des d'un punt de vista més filosòfic, que una ciutat és un lloc determinat on nosaltres experimentem aquestes institucions, aquest espai.

I un lloc on, avui en dia, també aprenem a reivindicar drets.

Molts filòsofs ja han debatut sobre el dret a la ciutat.

Jo mateixa ja vaig escriure un text titulat «El dret visual a la ciutat», perquè vinc d'una ciutat anomenada São Paulo, que és una ciutat on tot està en disputa, cada mil·límetre, fins i tot l'espai visual que hi experimentem.

São Paulo és una ciutat on hi ha molta pixação, una cosa que imagino que vosaltres, almenys aquí a Granollers, no coneixeu tant.

Però São Paulo és una ciutat que s'expressa molt a través del que anomenem pixação, que són disseny, textos i poesies, i tot un treball d'ocupació visual de la ciutat fet per persones que en són excloses, sobretot per joves que volen tenir un dret a la llengua dins de la ciutat.

Bé, volia parlar d'això perquè la ciutat també ens situa dins d'una determinada experiència i, per tant, en relació amb l'alteritat.

I crec que això és gradual, que és molt complex, que depèn de la ciutat, depèn del lloc, del lloc d'on vinc, de São Paulo, per exemple, i de les ciutats brasileres.

Tenim una determinada experiència amb la violència, una determinada experiència amb l'exclusió i una determinada experiència amb la maldat i l'estupidesa dels governants, de manera que vivim en un estat de lluita, i l'alteritat és una instància, un lloc, un espai negat en aquesta experiència.

Bé, jo anomeno pensament crític exactament allò que es fa: l'experiència del pensament que es fa amb l'alteritat, i l'alteritat considerada precisament aquest espai negat, un espai negat que cal conquerir.

Volia fer un comentari i explicar-vos una història molt concreta sobre el pensament crític perquè puguem entendre de què es tracta d'una manera molt concreta.

Sempre penso que pensar, fer filosofia, exercir el pensament reflexiu és una cosa que necessita donar-se, que només pot succeir en circumstàncies situades.

És a dir, penso des d'un punt de vista històric, concret, material, situat en un temps i en un espai.

Això significa pensar a partir de la història, allò que als marxistes els agradaria anomenar materialisme històric.

M'agrada molt aquesta perspectiva.

Però volia explicar-vos una cosa que vaig saber fa pocs dies i que em va deixar en estat de xoc, molt incòmoda, però que també va servir per restituir la funció i el sentit del que aquí estem anomenant pensament crític.

Al Brasil —el Brasil és un país molt gran, amb més de dos-cents milions d'habitants— hi ha, com a tots els països, intel·lectuals públics.

Jo mateixa, al Brasil, soc més o menys una intel·lectual pública.

Eliane Brun, que és aquí, també.

Som persones que apareixem a l'escena pública en diferents graus.

I hi ha un d'aquests intel·lectuals públics que és molt ric, que rep prop de setanta mil reals, crec que uns vint mil dòlars, quinze mil dòlars, per fer una conferència, i que és molt conegut. Té milions de seguidors a les xarxes socials i és molt conegut.

I us he d'explicar aquesta història.

Aquest home és molt respectat perquè té bones opinions sobre moltes coses, però fa pocs dies va fer una cosa que va ser molt greu.

Va fer una publicitat per a un banc, per la qual probablement també devia haver rebut uns quants milions.

I en aquella publicitat va dir que el pensament crític és important, però que el més important és tenir una targeta d'aquell banc i poder pagar la compra en deu terminis.

Quin horror!

És a dir, va vendre allò que anomenava pensament crític.

Em vaig indignar molt perquè també m'agrada molt defensar el pensament crític, crec que treballo amb el pensament crític i no crec que ningú —ni jo, ni Angélica, ni Joan, ni cap de vosaltres— pugui vendre el pensament crític.

Perquè el pensament crític és precisament allò que no es pot rebaixar a mercaderia, no es pot transformar en mercaderia, precisament perquè aquest pensament crític confronta, s'enfronta a la forma mercaderia.

Què és la forma mercaderia?

La forma mercaderia és una forma social per la qual les coses es poden vendre.

Recordem-ho: aquest pensador que va vendre el pensament crític és un home blanc.

L'home blanc també és una forma mercaderia, però no és una forma mercaderia com aquesta garrafa d'aigua, com aquest bolígraf, com la nostra roba o com els nostres cossos de dones, de gais, els nostres cossos trans, els nostres cossos negres, els nostres cossos de persones que són una altra cosa que l'home blanc.

L'home blanc és la forma social que és el mateix capital.

Només un home blanc podria vendre d'aquesta manera el pensament crític, encara que no tingués la pell blanca i encara que no fos un home, perquè estem parlant d'una forma social.

Per tant, la forma social interioritzada de l'home blanc capitalista, que és necessàriament patriarcal i necessàriament racista, és la que pot vendre el pensament crític, fins i tot perquè el pensament crític extingeix en el futur, en el procés històric de la seva pròpia acció concreta, l'home blanc.

Vull dir que extingeix la forma social de l'home blanc, transformant totes les persones en iguals les unes a les altres.

Finalment, volia afegir un detall que em sembla molt important, des de la meva pròpia perspectiva, evidentment.

Pensant d'aquesta manera situada, només puc pensar a partir del meu propi lloc.

Jo faig l'esforç personal, i això implica un desig ètic i un impuls ètic d'aquell individu, d'aquell cos que pensa, de realitzar, d'anticipar, de posar en escena el respecte per allò que he anomenat alteritat.

Qui és l'alteritat?

L'alteritat és l'altre.

L'altre cos, l'altra cultura, l'altra llengua, l'altra experiència de pensament, l'altre espai, l'altre territori, l'altra ciutat, la ciutat de l'altre, el país de l'altre.

I, des d'aquesta perspectiva, penso que avui és molt útil i molt vàlid connectar la noció de pensament crític amb el pensament decolonial, anticolonial i contracolonial.

Només puc pensar a partir de la meva perspectiva i, per pensar críticament, necessito pensar descolonitzant el meu propi pensament.

És a dir, necessito retirar la forma de l'home blanc de dins meu.

Necessito desburguesitzar-me —com es tradueix això?—. Necessito despatriarcalitzar el meu propi pensament, la meva pròpia llengua, potser el meu propi cos.

Necessito desracialitzar-me.

I res d'això no és possible en un lloc concret, o en l'espai real i concret d'aquest moment històric, sinó a través d'aquest esforç reflexiu, que és alhora un esforç d'imaginació.

Només puc posar l'altre, l'alteritat, en la meua perspectiva si tinc imaginació.

I per això necessitem, contra el capitalisme patriarcal, racista i colonialista, molta imaginació.

I és a través de la imaginació que les dones han sobreviscut a les guerres, és a través de la imaginació que els pobles dels llocs més diversos han sobreviscut als seus «algos» que fan la guerra.

És a través de la imaginació que les persones han superat els patiments imposats pel capitalisme patriarcal.

Per tant, jo resumiria el pensament crític d'aquesta manera: és una determinada forma de construir una perspectiva en la direcció de l'alteritat, recordant d'on venim, qui som, com ens hem convertit en qui som, a partir de quin lloc pensem i fent l'esforç radical de desmuntar dins nostre les interioritzacions produïdes pel sistema.

Moltes gràcies.

Angélica Sátiro:

Bé, Joan, hem escoltat aquestes condicions concretes que Marcia Tiburi ha proposat.

Quines són les teves?

Què és el que obre l'espai per al desenvolupament del pensament crític?

Joan-Carles Mèlich:

Moltes gràcies, Angélica.

Gràcies a tothom per ser aquí, al comitè organitzador per convidar-me i a Marcia per aquest immens plaer de compartir aquesta xerrada, amb el que personalment estaria completament d'acord.

És més, m'ha agradat molt com ha sonat i les paraules que ha subratllat.

La paraula alteritat, per exemple, és clar que per a mi també és radical.

Al principi, quan em van proposar aquest tema del pensament crític i ho vaig comentar amb les meves companyes en una reunió que vam tenir, de seguida vaig pensar en una frase que escriu el filòsof alemany Walter Benjamin al principi del seu preciós llibre titulat *Infància a Berlín cap al 1900*.

La frase de Benjamin diu el següent:

«Importa poc no saber orientar-se en una ciutat. Perdre's, en canvi, en una ciutat com qui es perd en un bosc requereix aprenentatge.»

Fa molts anys que aquesta frase em ronda pel cap i la vaig trobar en aquest llibre, *Infància a Berlín cap al 1900*.

Benjamin és un autor marxista de la primera generació de la teoria crítica.

A partir d'això, intentaré respondre a la pregunta d'Angélica, però li donaré una mica la volta.

La pregunta no serà tant què és el que fa possible el pensament crític —que em sembla que és el que preguntaves—, sinó justament el contrari.

Què hi ha a les nostres ciutats que impedeix actualment el pensament crític?

I seré molt concret, amb el risc de semblar superficial, perquè, lògicament, cadascuna de les coses que diré mereixeria una llarga explicació.

La primera qüestió —bé, en diré tres o quatre—, però abans de res anomenaré la filosofia que crec que s'està imposant a les nostres societats, ciutats i universitats.

Jo l'anomenaria la lògica de la raó tecnoeconòmica, la lògica tecnoeconòmica, l'imperialisme de la lògica tecnoeconòmica.

Les nostres societats, les nostres ciutats i les nostres escoles estan sent colonitzades pel que jo anomenaria la lògica tecnoeconòmica.

Fins ara podríem dir que Marx —quan dic «fins ara» vull dir, per exemple, fins a Marx, fins al segle XIX i també bona part del segle XX— considerava que allò econòmic, com ha dit molt bé Marcia, era el que Marx descriu molt bé: aquesta colonització econòmica del món, del món capitalista.

La primera frase d'*El capital* comença amb la noció de mercaderia.

Això no és cap ximpleria.

Les societats capitalistes es caracteritzen per poder transformar-ho tot en mercaderia.

Tot és una cosa que es pot comprar i vendre.

Aleshores, jo crec que a aquesta visió, a aquesta colonització econòmica del món, avui s'hi afegeix la dimensió tecnològica, que no s'ha de confondre amb la tècnica.

Jo demanaria, a veure si som capaços de fer una distinció molt important que normalment no es fa, que és la distinció entre tècnica i tecnologia.

La tècnica pot ser bona o dolenta, es pot utilitzar bé o malament, i des que existeix l'ésser humà —o una cosa semblant— sobre la faç de la Terra, existeix la tècnica.

Però la tecnologia és una altra cosa.

La tecnologia és un invent recent.

La tecnologia, com el seu nom indica, es forma a partir de la paraula grega *logos*, i *logos* significa moltes coses en grec, però la més coneguda és «raó», en el sentit que hi ha una raó tecnològica; és a dir, hi ha una visió tecnològica del món.

Aquestes perspectives de què parlava Marcia, el que fa la raó tecnològica o tecnoeconòmica és negar qualsevol altra perspectiva que no sigui la seva.

S'imposa una única visió del món, totalitària, per descomptat, perquè la tecnologia és una visió totalitària del món, perquè nega qualsevol altra perspectiva.

Aleshores, una perspectiva que nega qualsevol altra perspectiva deixa de ser una perspectiva.

La perspectiva, per definició, ha de ser múltiple, ha de ser plural.

Si només hi ha una perspectiva, no hi ha perspectives.

I això és el que ha fet la tecnologia, i això significa que, si no hi ha perspectiva, no hi ha pensament crític.

Intentaré anar acabant perquè la cosa pot donar molt de si.

Molt breument, he dit que enumeraria tres o quatre —quatre, potser— aspectes d'aquesta colonització tecnoeconòmica del món perquè els puguem pensar i criticar, per descomptat.

La primera: la tirania de la utilitat.

La raó tecnoeconòmica imposa com a pregunta central: «Per a què serveix?»

Estudiarem grec. Per a què serveix el grec?

Estudiarem filosofia. Per a què serveix la filosofia?

Estudiarem educació social i farem una assignatura d'Història de l'Educació començant amb la Ilíada. Per a què serveix?

Ja veureu, quan apareguin els nous plans d'estudis d'Educació Social, quantes assignatures d'Història de l'Educació hi ha.

Jo ja ho sé, d'educació, no d'educació social.

Sabeu quantes n'hi ha?

Zero.

Zero.

Jo crec que un educador que no entengui que Europa es funda en la còlera d'Aquil·les no entén res.

I que Europa també es funda en una prohibició: «No mengis de l'arbre que hi ha al centre del paradís».

Si oblidem això, no entenem res.

Però, és clar: per a què serveix això?

Segona qüestió: la burocràcia.

Kafka se'n va adonar, sobretot a principis de segle, quan va escriure les seves grans novel·les, *El procés* i, sobretot, *El castell*.

També Max Weber, en els seus llibres.

Quina és la figura sinistra de la burocràcia?

N'hi ha moltes.

L'expedient, per exemple. Kafka subratlla la noció d'expedient.

Abans de continuar, diré que jo estic plenament dins d'aquesta visió del món perquè jo diré que la figura sinistra de la democràcia és la figura del funcionari.

I jo soc funcionari.

Però m'explico.

Què ha passat amb la lògica tecnoeconòmica?

En què ha convertit el funcionari?

O, més ben dit, el funcionari ha deixat de ser una figura administrativa per convertir-se en una figura existencial.

Funcionari és aquell que realitza una funció i que no pensa.

Hi ha un text meravellós de l'escriptor marxista alemany Bertolt Brecht, en una història del senyor K, en què un personatge pregunta a un altre: hi ha un funcionari que pregunta?

Si pregunta, no és un bon funcionari.

Si pensa, no és un bon funcionari.

Tingueu en compte —ja sé que ara això s'ha de matisar molt— que quan Hannah Arendt va cobrir el judici d'Adolf Eichmann, tinent coronel de les SS a Jerusalem, on va ser condemnat a mort per crims contra la humanitat, Adolf Eichmann, com tants d'altres, no es va limitar a dir: «Compleixo ordres».

Més greu encara: Eichmann va dir: «Jo complia la llei».

Li van preguntar si, en cas que li haguessin ordenat matar el seu pare, ho hauria fet.

Eichmann va respondre —això és històric—: «Si m'ho ordena el Führer, naturalment».

Eichmann hauria superat qualsevol control psicològic —no ho dic jo, ho diu Hannah Arendt—.

Eichmann no estava boig; això és el més fàcil de dir.

Com diu Hannah Arendt, era, desgraciadament i terriblement, algú normal.

Tercera qüestió, vaig molt ràpid.

La hiperacceleració del temps.

Per exemple, els meus estudiants saben —i els saludo des d'aquí— que cada vegada les assignatures duren menys temps, hi entren més professors, els treballs es fan més ràpidament, els treballs en grup...

Que no es quedi ningú, que siguin treballs en grup, per descomptat, perquè, si alguna cosa no són, és treballs en grup.

Però bé, això ja seria un altre tema.

La hiperacceleració del temps, el que jo en els meus llibres he anomenat la pressa.

La pressa.

Cal, no sé com, en tot cas cadascú ho ha de pensar, recuperar el que jo anomenaria una relació cordial amb el temps.

Una relació cordial amb el temps.

Una certa demora.

Sense una relació cordial amb el temps és impossible pensar críticament, és impossible pensar.

És impossible pensar.

Un ha de fer, com a primera condició per pensar: atura't, atura't, pren-te el teu temps.

Si algú no té temps, el buròcrata no té temps, el funcionari compleix ordres.

I, per acabar, una de les coses més greus, i acabo: la tremenda crisi de les humanitats.

El que està passant a les nostres ciutats, a les nostres universitats i a les nostres escoles amb les humanitats és realment molt preocupant.

I quan parlo d'humanitats, penseu simplement en llegir, escriure i estudiar.

Avui en dia ja ningú escriu, tothom redacta.

Però redactar no és escriure.

Avui en dia ningú llegeix, tothom busca informació.

Però buscar informació no és llegir.

Avui en dia ningú estudia.

Us heu adonat que la paraula «estudiar» ha desaparegut?

I què n'ocupa el lloc?

Investigar.

Avui en dia tothom investiga, però ningú estudia.

Angélica Sátiro:

Ja està?

Sí.

Són dos grans, molt bé. Això també comunica, per això és un diàleg que portem aquí entre tots. Gràcies per la vostra comunicació.

Mira, com que l'eix del pensament crític també va estructurar la taula on hi havia Philippe Meirieu i Marina Garcés, vaig pensar que ens ajudaria si també incloguéssim algunes coses que han dit, per veure com podem avançar a partir d'aquí.

Meirieu va afirmar que el pensament crític és una relació insatisfeta amb el món, és a dir, que sempre volem entendre més el món; per això és una relació insatisfeta. Marina Garcés va afirmar que pensar críticament ha estat lliurat a coses abstractes i que n'hauríem de sortir, perquè pensar críticament és poder continuar canviant les nostres comprensions de la vida concreta. Jo penso que això ens ajuda a entendre el lloc, el paper del pensament crític en una ciutat educadora.

I tu, Joan, has dit que sense pensament crític la ciutat deixaria de ser un escenari habitable. I tu, Marcia, has dit —no aquí ara, però ho has dit en altres moments— que el pensament crític és l'única cosa que ens pot sostenir com a espècie responsable de la vida al planeta.

Tenint en compte aquests conceptes, aquí som gent que fem ciutat educadora. M'agradaria molt que ens ajudéssiu a pensar de quina manera podem tenir en compte aquests conceptes, aquesta manera

d'entendre el pensament crític, i de quina manera podem fer ciutat educadora emprant el nostre pensament crític.

Màrcia Tiburi:

Aleshores, Angélica, crec que sempre hi ha dos camins disponibles. Un és el govern i l'altre és l'educació. Per tant, m'agradaria desenvolupar ràpidament una mica aquests dos temes: el tema del govern i el tema de l'educació.

Quan he explicat la història del filòsof que va vendre el pensament crític, parlava d'una persona que va implosionar, que es va autoimplosionar. En filosofia ens agrada parlar amb termes divertits, fantàstics per a la pintada a la ciutat. Per exemple: autocontradicció performativa.

Però podem dir que la persona va implosionar quan va dir una cosa que es contradiu en el mateix acte en què parla. Va acabar amb allò que estava dient en el mateix acte de dir-ho. I ho dic perquè des de fa un temps he pensat molt en la línia de Paulo Freire, que tots coneixeu, que va parlar d'una educació bancària.

I nosaltres també podem parlar d'una filosofia bancària. I la filosofia bancària i l'educació bancària són exactament el contrari del pensament crític, exactament el contrari d'una educació crítica. L'educació crítica, que no és l'educació bancària, és aquella educació capaç de percebre i de conèixer els jocs de poder que es juguen sobre un cos i d'ajudar, per tant, una persona a assolir la seva autonomia.

Podem dir que l'educació crítica és, en realitat, una educació ètica. I aquella persona educada a partir d'una educació crítica és autònoma i, per tant, no es transforma en una mercaderia, ni el seu pensament ni les seves accions. I aquesta persona és qui pot governar-se a si mateixa i, juntament amb el món que l'envolta, amb els altres, amb els seus companys, construir un govern que no sigui autoritari.

Eichmann, a Jerusalem, en el seu judici. Eichmann, el nazi, com Franco, com tants altres que coneixeu molt bé, perquè tots els països tenen els seus, tots són paranoics. Donald Trump, avui; Jair Bolsonaro, al Brasil; i tants altres.

Tots els candidats a Hitler, aquests homes, cap d'ells aconseguiria mai desenvolupar el pensament crític, perquè viuen precisament d'un pensament prefabricat, perquè van ser educats mitjançant una educació bancària. Això és cert. No van ser, no són persones que es van convertir en el que són només perquè ho desitgessin.

Van ser embuixats, avorrits, impeditos de conèixer l'alteritat, a través d'allò que Theodor Adorno va anomenar l'educació per la fredor.

I, Joan, també he recordat una frase de Theodor Adorno i Max Horkheimer, vells pensadors propers a Walter Benjamin, que van dir que la racionalitat tècnica és la racionalitat de la dominació. I això discuteix precisament amb el que vostè ha dit.

I aquesta racionalitat tècnica, que és la racionalitat del poder, que és la racionalitat de la dominació, és el que ens converteix a tots en funcionaris d'un sistema. I no només en funcionaris de les burocràcies estatals, sinó que ens converteix, sens dubte, en funcionaris d'aquests gadgets, funcionaris de les pantalles, funcionaris dels ordinadors, dels telèfons mòbils. Ens converteix en

éssers que funcionen d'acord amb les màquines, inclosa la intel·ligència artificial, que ho pot fer tot menys imaginar.

I quan vostè diu que ja ningú no escriu, sinó que redacta, és d'això que estem parlant.

Volia explicar, sobretot per als joves, una cosa que també em va passar fa uns dies. Soc escriptora i he escrit des que vaig aprendre a escriure.

De fet, vaig aprendre a escriure amb una nena i per això mai no he deixat d'escriure. També vaig passar per una escola, aquella escola que ensenyava a dibuixar lletres. I vaig pensar: mai no he oblidat aquesta experiència i vaig pensar que podia continuar dibuixant lletres.

Per això també dissenyo; encara avui dissenyo lletres. Dissenyo llibres de metres i metres i metres. Fins i tot vaig il·lustrar un llibre d'Angélica Dass.

Per què explico això? Perquè fa pocs dies, acabant un llibre que vaig trigar vuit anys a fer i que vaig acabar fa dos dies —t'ho vaig explicar, el vaig acabar aquí—, una persona amb qui convisc em va dir: «Per què no poses això a la intel·ligència artificial i ho resols tot?»

I aquesta persona ho va dir basant-se en el fet que la dona escriptora que ha guanyat el premi Nobel aquest any utilitza la intel·ligència artificial per escriure. I és un escàndol, però el món és això.

Actualment, la intel·ligència artificial ens ha fet cínics a tots. I jo vaig respondre a aquella persona amb qui convisc el següent: «Però jo existeixo perquè escric. Necessito escriure per sentir-me viva».

Per tant, no podria externalitzar la meva existència a una màquina. I d'això parlem quan ens rebel·lem contra la intel·ligència artificial, la racionalitat tècnica i les tecnologies. Nosaltres volem existir.

I existir és molt difícil en l'era de l'espectacle, en l'era en què les nostres imatges han estat transformades en mercaderies, en l'era en què els nostres afectes, l'odi i l'amor també han estat transformats en mercaderies.

Finalment, crec que necessitem governar. I governar significa lluitar per l'hegemonia de les nostres idees i prendre el poder.

És a dir, ens hem d'organitzar. Fa molt de temps que ho fem als països més diversos i és per això que el món encara no ha estat destruït per personatges com els personatges autoritaris, els portadors de la personalitat autoritària, com Hitler, Franco, Bolsonaro o Donald Trump.

Resistim, evidentment, perquè mantenim viu el pensament crític, perquè som capaços d'imaginar l'autoritat i perquè som capaços de lluitar per un espai d'hegemonia per a les nostres idees, i hem de portar això cada vegada més lluny.

No tinc temps, però després voldria parlar de l'ecosocialisme i el feminisme.

Angélica Tiburi:

—Està bé. Gràcies, Marcia.

Marcia, que té aquesta perspectiva feminista i ecofeminista, va ser exiliada aquí, a Europa, perquè va ser perseguida per anar contra el feixisme al Brasil. Només per situar des de quin lloc parla.

Joan, ara mateix estem parlant del fet que el pensament crític és imprescindible per fer ciutat educadora. Quines són les teves idees sobre això?

Joan-Carles Mèlich:

Bé, a veure. Això es va escalfant, cosa que m'agrada molt, perquè tenia tantes coses per dir, però aprofundint en el que deia Marcia, amb què estic molt d'acord. Després respondré a la pregunta original que has fet, quan has citat les intervencions de Philippe Meirieu i Marina Garcés.

Però abans, perquè no se m'oblidi. El problema de la intel·ligència artificial és que, per exemple, si jo li demano que m'escrigui un text, me l'escriu perfectament. I aquest és el problema.

No és un text humà. Està escrit per una màquina. Està tot net.

No em puc resistir a explicar-vos una anècdota, i confesso que jo també hi peco. Fa pocs dies vaig posar un text meu acabat d'escriure. Quan obres Google, et surt una mena de mode IA o alguna cosa semblant.

Vaig posar-hi un text meu i, per veure si m'animava, li vaig preguntar quin filòsof podria haver escrit aquell text. Em va respondre: «Sens dubte, Joan-Carles Mèlich».

I després vaig dir: «Mira que bé, tinc un estil propi».

Però immediatament em va respondre: «Però el podem millorar».

No és el text de Joan-Carles Mèlich, perquè el text, naturalment, es pot millorar. Faltaria més. Fins i tot els textos d'un premi Nobel es poden millorar.

Però l'estil és l'estil d'aquesta persona. En una entrevista li pregunten —parlen d'això amb Jorge Luis Borges—. La gent deia que Cervantes escrivia malament.

Però si escriure malament, diu Borges, em serveix per escriure el Quixot, perfecte.

La gent diu que Dostoievski no sabia escriure. Però tant de bo jo pogués escriure Crim i càstig o Els germans Karamàzov.

Per tant, i això té a veure amb la pregunta que ha fet Angélica, cal tornar al text fundador, que és el llibre setè de La República i, en concret, el mite de la caverna.

Cal tornar a llegir Plató, però no perquè hi estiguem d'acord, sinó perquè ens ajuda a pensar.

Jo no coincideixo amb Plató; coincideixo amb Sòfocles. Eren contemporanis. Però això ja seria fer una classe.

No, no, em refereixo al fet que cal tornar al mite de la caverna, perquè què passa en el mite de la caverna? Doncs Plató...

Observeu una cosa, que sovint els professors de filosofia ho expliquen malament. El presoner de la caverna no es deslliga i puja, sinó que és deslligat i obligat, contra la seva voluntat, mitjançant un acte de violència, a sortir de la caverna.

Això, per exemple, María Zambrano ho ha subratllat molt bé. I sovint em trobo amb estudiants que em diuen que el presoner s'allibera.

Plató no ho ha dit mai. Al contrari, el presoner no vol alliberar-se. El que passa és que després Plató fa la seva lectura de la veritat.

Bé, vivim en una caverna. Què vol dir això? Doncs que vivim en un món d'ombres. I un món d'ombres és un món d'ambigüitats, és un món de dubtes, és un món d'incerteses.

I per poder habitar el món humanament, no a la manera d'una intel·ligència artificial o d'un robot...

L'altre dia vaig veure un episodi de Black Mirror. No recordo com es diu, però crec que ho vaig comentar amb els estudiants i ja m'ho recordaran després. És impressionant perquè es veu clarament. És a dir, la parella d'una noia mor i aleshores ella pot crear una mena de cíborg. Crec que és de la setena temporada.

I aquest cíborg és perfecte. Mai no la contradriu. I ella diu: «Però tu ets igual, tot igual, tot igual».

Però és clar, és un clon perquè el seu marit és mort. «Tu no pots estar d'acord amb mi». I el cíborg li diu: «Vols que et contradigui?». I ella diu: «És clar que vull que em contradiguis, però no vull dir-te que vull que em contradiguis».

«M'has de contradir perquè et surti de tu, no perquè jo t'ho digui. No has entès res». Tot encaixa.

És a dir, si la ciutat es converteix en un puzzle en què no hi ha cap peça que no encaixi, aleshores som en un univers totalitari. Ja sigui un totalitarisme polític, econòmic, tecnològic o, naturalment, qualsevol altre tipus de totalitarisme.

Aleshores l'educador es converteix en un guia, en un guia, en algú que sap quin és el camí i que marca cap a on hem d'anar.

Només recordar una cosa. «Guia» en alemany és Führer.

Bé, ja està.

Angélica Sátiro:

Doncs aplaudim, perquè són boníssims.

Mira, com us he dit, són dos amics estimats. Segurament continuariem parlant, perquè d'aquí n'hi ha molta teca, com es diu aquí a Espanya, però ja ens han avisat de l'horari.

Per tant, us faré l'última pregunta i us demanaré la vostra capacitat de síntesi, la màxima síntesi que pugueu fer.

Mira, la gent acostuma a pensar que el pensament crític és una cosa, a més d'aquesta idea equivocada que pensar una cosa, sentir-ne una altra, l'emoció una altra, actuar una altra, tot compartimentat.

La gent acostuma a pensar que el pensament crític està allà, desconnectat de la vida mateixa.

Marcia, en la teva idea sobre el feminisme en comú, defenses que hem de construir societats basades en la cura mútua i en la protecció dels cossos i de les vides vulnerables; és a dir, que el pensament crític està connectat amb la vida.

Tu, Joan, i la teva ètica de la compassió, que no neix de complir lleis abstractes, sinó de veure's davant del dolor de la persona ferida i respondre amb cura al seu patiment.

Per tant, aquesta connexió que establiu entre pensament crític i ètica, partint d'aquí, podríeu ajudar, a manera de cloenda, que aquesta gent tingui algunes idees sobre com podem viure la vida mateixa amb aquesta confusió emocional que hi ha, amb totes les crisis que passen, i com el pensament crític ens pot ajudar en aquests contextos complexos.

Amb capacitat de síntesi, així, tres minutets.

Márcia Tiburi:

Tres minuts. Estem sent governats pels estats-plataforma; en alguns països encara som governats per les esglésies; som governats per personalitats autoritàries.

L'educació pot ser considerada com el govern d'un mateix i ha de ser treballada com una ètica, és a dir, com una consciència sobre la producció de subjectivitat.

Com a educadors, siguem polítics de l'educació, professors, no importa, pensadors de l'educació, hem de proporcionar camins perquè els nostres estudiants, siguin infants, joves o adults, puguin ser autònoms, pensants, reflexius i capaços de governar-se a si mateixos, sense jerarquies i conjuntament amb els altres, amb la intenció de construir una educació permanent, intensa i per a tota la vida, fins al final de la vida.

I crec que, des de la meua perspectiva, sense poder presentar-vos ara tots els pressupòsits d'això, he desenvolupat una teoria del que anomeno ecosocialfeminisme, que va en contra de les polítiques de violència, de les polítiques d'enemistat, de les polítiques de la pulsio de mort que animen la perspectiva patriarcal, capitalista i capacitista del món, i que defensa la vida en allò que anomenem planeta Terra.

M'agrada molt la perspectiva d'Eliane Brum, perquè va fer un desplaçament molt important, que ha anat fent des de fa molt de temps, i és important citar-la en aquest congrés, perquè també és aquí.

Ella va parlar de canviar el centre del món, i això significa pensar en una altra nomotopologia, és a dir, en una altra geografia, en una altra espacialitat, concentrant el món, sortint de l'ordre de Wall Street, o de les grans ciutats, o dels centres econòmics, i tornant cap a la natura.

O tornant cap als boscos, que és un nom concret per a la qüestió de la natura. Però això només serà possible si canviem el govern del món. I el govern del món mai no serà capaç de fer aquesta inversió mentre estigui en mans d'homes autoritaris.

En aquest sentit, és a això que faig referència quan parlo de l'ecosocialfeminisme. Crec que això és en mans de la democràcia radical, que inclou tots els moviments socials.

Poso el feminisme perquè resumeix molts dels moviments socials. Al Brasil tenim molts moviments: els moviments per la terra, els moviments de les persones sense sostre, els moviments de les persones LGBTIQ+ i APN+, els moviments indígenes i negres, i els moviments de les dones feministes.

Al Brasil també hi ha un moviment antifeminista molt perillós, així que m'agrada dir que són els moviments feministes.

I volia deixar això perquè puguem reflexionar plegats. No és exactament una resposta, sinó una crida a la reflexió, i crec que aquest és el nostre paper com a educadors, intel·lectuals públics,

polítics, persones que continuen pensant críticament contra el llenguatge autoritari, contra aquest consumisme del llenguatge, contra els clixés de les xarxes socials i els discursos prefabricats.

Per tant, la meua defensa del pensament crític és una defensa del diàleg. I de tant en tant haurem de fer com a la caverna de Plató: forçar una mica, exigir que les persones siguin capaces d'aquesta reflexió per a la nostra pròpia supervivència en un planeta que també mereix sobreviure, perquè el planeta Terra no va demanar que hi fóssim. És a dir, la nostra responsabilitat és encara més gran.

Moltes gràcies.

Angélica Sátiro:

Gràcies a tu, Marcia.

Joan, les paraules finals sobre el pensament crític i la seva ètica de la compassió davant del dolor de l'altre.

Joan-Carles Mèlich:

Al meu parer, perquè hi hagi pensament crític, cal mantenir viva una tensió que mai no estarà ben resolta entre tres àmbits de la ciutat, que són els següents. Els dic en aquest ordre, però l'ordre no té cap importància.

En primer lloc, l'ordre d'allò polític. Les lleis polítiques, que vindrien simbolitzades per la figura o per allò que fa Creont a l'Antígona de Sòfocles, són necessàries. Però, com que d'això ja se n'ha parlat molt, passaré ràpidament al segon àmbit.

Al costat de l'àmbit polític, tenim l'àmbit moral.

Per dir-ho ràpidament, la moral és un conjunt de valors, normes, regles i hàbits propis d'una cultura concreta en un moment determinat de la seva història. No hi ha morals universals; les morals són culturals, històriques, etcètera.

Per ser molt concret, què és el que em sembla interessant de repensar aquí des del punt de vista de la moral? Per què és important pensar la moral des de la perspectiva del pensament crític?

Perquè em sembla que el més fonamental seria entendre que no només l'urbanisme és important, sinó que és més important l'urbanitat.

Una ciutat serà habitable, una ciutat serà cordial. Quan em portin un cafè i em portin el compte, diré: «Gràcies, molt amable».

Quan algú està assegut —podríem parlar llargament d'això— en un autobús, no en els seients reservats per a persones que mereixen una atenció especial. Ja és greu que hàgim de posar seients reservats? Això ja és greu. Però encara és més greu veure qui seu en aquests seients i qui té al costat aquestes persones i no fa absolutament res.

Això és l'urbanitat.

És clar, el més fàcil és dir: «Aquest senyor és un fatxa» i punt final, oi?

Doncs jo crec que això és molt important. És molt important respectar, és molt important escoltar.

Tot això formaria part del camp de la moral.

I, finalment, com ha dit moltes vegades Marcia, hi ha el camp de l'ètica.

La moral és molt important, però no és suficient; hi ha alguna cosa més. L'ètica és la zona fosca de la moral.

L'ètica és aquella relació cara a cara en què les regles morals en què he estat educat entren en crisi o poden entrar en crisi.

I, per tant, de vegades, per ser ètic, és a dir, per ser compassiu, per ser cordial, per atendre el patiment de l'altre, he de posar en qüestió les regles de la política i les regles de la moral.

Mai una resposta ètica no serà prou bona. Si la resposta ètica és prou bona i tinc la consciència tranquil·la, l'ètica ha desaparegut de l'escena.

Angélica Sátiro:

Moltes gràcies, Joan. Moltes gràcies, Marcia.

M'agradaria donar-vos les gràcies a vosaltres, nens, nenes i adolescents. Gràcies.

M'agradaria tancar aquesta taula de diàleg convidant cadascun de vosaltres a tornar a les vostres ciutats amb aquesta idea clara al cap:

Soc un pensador crític. Puc continuar pensant críticament perquè no soc només un funcionari o una funcionària.

I sí, amb el diàleg podrem desenvolupar el pensament crític de les nostres ciutats i de totes les persones que hi viuen.

Moltesíssimes gràcies.

Gràcies. Adéu.

Adéu. Bé. Ara.

Gràcies. Gràcies. Moltes gràcies.